

Methali kama Fomula ya Uwasilishaji wa Ushairi wa Kiswahili: Mfano wa Baadhi ya Mashairi ya Abdilatif Abdalla

J. N. Maitaria

Ikisiri

Makala haya yafafanua dhima ya methali katika uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili. Kwa kuzingatia methali, ushairi wa Kiswahili unadhihirisha mitindo mbalimbali inayotumika katika uwasilishaji wake. Kwa mfano, kuna makundi mawili ya ushairi, unaotumia methali nyingi na unaotumia methali chache au moja tu. Watunzi hodari wa ushairi huu hudhihirisha zaidi ustadi wao kwa mizungu inayotokana na matumizi ya methali nyingi. Kwa hivyo, mwelekeo huo unaweza kuzingatiwa ili kuwatambua wale ambao ni hodari katika matumizi ya methali moja au chache katika uwasilishaji wa tungo zao. Baadhi ya mashairi yanayopatikana katika diwani ya *Sauti ya Dhiki* ya Abdilatif Abdalla yatarejelewa kama mifano. Hata yale mashairi ambayo hayana ithibati ya wazi ya matumizi ya methali, hutumia kauli teule za kibinafsi kama fomula au utaratibu unaozingatiwa katika utunzi na uwasilishaji wake.

1.0 Utangulizi

Ushairi wa Kiswahili una historia ndefu na unaendelea kustawishwa kifani, kiumbuji na kimaudhui (Masinde, 2003; Wamitila, 2002). Hali hii imetokana na dhima ya utanzu huu katika jamii za Afrika Mashariki zinazotumia Kiswahili kama lugha ya mawasiliano mapana na ya kitaifa. Kwa mfano, hapo awali ushairi wa Kiswahili ulikuwa ukitungwa kimasimulizi kama nyimbo na baadaye ukaanza kutungwa kimaandishi miongoni mwa jamii za Waswahili zilizoishi katika upwa wa Afrika Mashariki (Babusa, 2005 na Njogu, 1993). Kiswahili kilipoenea na kuwa maarufu katika mataifa ya Afrika Mashariki, ushairi wa Kiswahili uliweza kutungwa kwa kuzingatia utamaduni na jamii pana (Gesero, 2009). Kwa njia ya ubunifu, ushairi wa Kiswahili umekuwa ni nguzo ya kusawiria na kuwasilishia uhalisi wa maisha ya wanajamii katika muktadha mahususi wa kitamaduni.

Aidha, ushairi unapokaririwa au kusomwa kwa sauti unabainisha matumizi ya lugha ambayo ni ya kiwango cha juu cha usanii, hasa unapolinganishwa na tanzu nyingine za fasihi andishi ya Kiswahili kama vile riwaya, hadithi fupi na tamthilia (Kisia na Mwarandani, 2007). Aghalabu, mashairi wa Kiswahili ana uhuru mkubwa katika matumizi ya ubunifu wa msamiati, umbaji wa miundo mbalimbali ya kisarufi pamoja na tamathali za lugha. Kwa mfano, Senkoro (1988) anakariri kwamba, kinachofanya maudhui kuwa muhimu katika ushairi wa Kiswahili ni uwasilishaji wake kupitia kauli mahususi za lugha zilizojengeka katika tamathali za semi. Kwa ujumla, sanaa ya ushairi wa Kiswahili iko katika uteuzi wa kauli na mpangilio maalumu wa maneno. Kutokana na matumizi

mahususi ya lugha na mbinu za uwasilishaji, ushairi wa Kiswahili huiathiri na kuigusa mioyo ya hadhira (Mulokozi na Sengo, 1995). Kwa hivyo, utunzi na uwasilishaji wake hutegemea mno uwiano uliopo kati ya fani inayotumiwa na maudhui yanayoibuliwa.

Aidha, msanii anapotunga ushairi wake huathiriwa kwa kiwango kikubwa na tajiriba yake inayofungamana na utamaduni wa jamii na mazingira yanayomzunguka. Kwa sababu hii, ushairi wa Kiswahili huonesha kiwango fulani cha uhusiano mkubwa na jamii (Momanyi, 1998; Imbosa, 1990). Kwa mantiki hii, ushairi wa Kiswahili hupata umuhimu wake kutokana na utamaduni wa jamii. Kunga za uwasilishaji na miundo ya lugha ambayo hutumiwa ni ile ambayo imeibuliwa katika misingi ya utamaduni wa jamii inayohusika. Methali kama kipengele cha lugha aghalabu hutumiwa mno katika uwasilishaji wa tungo za kifasihi, hususan ushairi wa Kiswahili (Ligami na Barasa, 2006). Hali hii inatokana na sababu kuwa, methali ni misemo ya hekima na busara inayobuniwa, kukubaliwa na kutumiwa kimapokezi katika mawasiliano ya jamii. Kutokana na dhima yake, methali hutumiwa katika jamii na kurithishwa kimasimulizi kutoka kizazi kimoja hadi kingine (Ndungo, 1998). Hivyo, methali inakuwa kiungo au kitoweo muhimu cha lugha ambacho hutumiwa katika kubainisha, kuyatafakari na kuyapima maisha huku zikifichua falsafa na hekima ya jamii katika muktadha wa utamaduni maalumu (Mulokozi na Kitogo, 2007).

Kutokana na umaarufu wa methali katika mawasiliano ya jamii, baadhi ya wasanii wa ushairi wa Kiswahili walichelea kutozitemia kama kipengele mahususi katika tungo zao (Kunemah, 2008). Mwelekeo huo ndio uliowaelekeza baadhi ya waandishi na wahakiki wa fasihi wa hapo awali kuchukulia kuwa methali ni ushairi mdogo wa Kiswahili (Knappert, 1979). Mawazo hayo pia yameendelezwa kwa kiwango fulani na Mazrui na Syambo (1992) kwamba, matumizi ya vina na mizani katika ushairi wa Kiswahili yalitokana na kuwepo kwa methali.

Fauka ya hayo, mabadiliko mbalimbali yameweza kutokea katika Afrika Mashariki na kuathiri kwa kiasi kikubwa mitazamo ya jamii kuhusu maisha na utamaduni wao. Methali zinaendelea kutumiwa katika uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili kama nyenzo ya kuwasilishia maadili na kuhifadhia utamaduni wa jamii. Baadhi ya washairi wa Kiswahili waliotumia methali kwa wingi katika usawiri wa tungo zao ni kama vile, Wallah (1988), Karama (1985), Mbega (1984), Uvetie (1983), Khan (1981), Amana (1982), Massamba (1976), Snow-White (1974), Abdalla (1973) na Nassir (1971). Watunzi hao ni wale ambao huzingatia zaidi arudhi za kimapokeo katika uwasilishaji wa tungo zao.

Baadhi ya wasanii wa ushairi wa sasa pia wameweza kutumia katika tungo zao kwa kushirikisha arudhi za kimapokeo na mitindo inayotumiwa katika uwasilishaji wa mashairi huru. Watunzi wenye mwelekeo huo ni kama vile Khatib (2003), Mohamed (2002), King'ei (1999) na Mazrui (1988). Kwa mantiki hii, methali huweza kujenga fomula katika utunzi na uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili. Kwa hivyo, kuna uwezekano wa kuwa na aina ya mashairi ambayo hutumia methali nyingi, chache au moja tu katika utunzi na uwasilishaji wake.

2.0 Ushairi unaotumia Methali Nyingi

Aina hii ya ushairi inaweza kushirikisha tungo zinazotumia methali zaidi ya moja katika utunzi na uwasilishaji wake. Ushairi huu tutaaita *Ukimembi*¹. Kwa kawaida, Ukimembi hautumii methali katika anuani yake. Ushairi huu unatofautiana kwa kiwango fulani na ule wa *Ukimea*² ambao hutumia methali katika anwani yake (Taz. Shairi la 'Mnazi Vuta N'kuvute', uk. 17-22). Aidha, ushairi wa methali nyingi unatofautiana na ule unaotumia methali moja katika beti za ushairi. Mfano wa mashairi hayo ni kama vile: shairi la 'Mgongano' katika Diwani ya *Chembe cha Moyo* (Mazrui, 1988:36) na shairi la 'Mara mia La!' katika diwani ya *Jicho la Ndani* (Mohamed, 2002:43). Matumizi ya methali mbili au zaidi katika ushairi hujitokeza kwa kufuata mantiki fulani mahususi kulingana na uamuzi wa ya mtunzi wa ushairi huu. Hii ina maana kwamba methali katika shairi inaweza kujitokeza mwanzoni au katikati. Hapa ieleweke kuwa methali ya pili inaweza pia kuchukuliwa kuwa ya mwisho (Maitaria, 2012). Hata hivyo, methali ya mwisho inaweza pia kuwa ya pili kutegemea na utaratibu wa kujitokeza kwayo katika uwasilishaji wa utungo. Aghalabu methali ya kwanza hujitokeza katika ubeti wa awali au katika beti za mwanzo endapo mshairi anashughulikia hoja zaidi ya moja. Shairi la Abdalla 'Kutendana' (1973:89-110), katika *Sauti ya Dhiki* linabainisha hali hayo kama ifuatavyo:

MWANAMUME

*Kama bure utanipa, nipa sinisumbuliye
Kama hutaki 'takopa, nikulipe baadaye
Hivi sasa cha kukupa, sina; kweli nikwambiye
Mtu huwa hakutupa, amfaapo mwenziye* (methali ya kwanza)

MWANAMKE

*'Sina' kila siku 'sina', kwako imaisha
Huna siku utanena: ninacho 'kanirambisha?
Hiyo 'sina' yako Bwana, sasa ishanichokesha
Nyege ni kunyegezana, kwangu huba zinkwisha* (methali ya pili)

¹ Ukimembi: Ni jina linalowasilisha ushairi wa Kiswahili unaotumia methali mbili au zaidi katika utungo. Viambishi vilivyopigiwa mistari vimetumiwa kuundia jina hilo.

² Ukimea: Ni jina linalowakilisha ushairi wa Kiswahili unaotumia methali kama anwani katika utungo. Viambishi vilivyopigiwa mistari vimetumiwa kuundia jina hilo.

MWANAMKE

Usemayo ni hakika, si urongo aswilani

Ni kwa kuwa nnachoka, kukufanyaa muhisani

Ndipo n'kabadilika, hakutowa maanani

Mjinga 'meerevuka, mwerevu u mashakani (methali ya tatu)

Maelezo

Tamaa hakuitaka, akazidi bembeleza

Akasema yalopita, ni bora kunyamaza

Kuliko kuyafuata, na kisasi kulipiza

Yalopita yashapita, si vyema kuvaregeza (methali ya nne)

Matumizi hayo ni ushuhuda wa ufundi au ujuzi alionao msanii katika umbuji na usanifu wa lugha. Kwa hivyo, utungo unaweza kuwa na idadi yoyote ya methali katika uwasilishaji wake.

2.1 Sifa Bainifu za Ushairi Unaotumia Methali Zaidi ya Moja

Kutokana na maelezo yaliyotolewa kuhusu matumizi ya methali zaidi ya moja katika utunzi na uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili, utungo huu unaweza kuwa na sifa bainifu zifuatazo:

- Shairi huweza kuwa na dhamira ndogondogo na maudhui kidogo.
- Ushairi huu unaweza kushirikisha miundo mbalimbali ya lugha kutegemeana na mwelekeo wa methali inayotumika au zinazotumika katika utunzi na uwasilishaji wake.
- Mawazo ya mtunzi husawiriwa na huwasilishwa kwa kutumia mbinu ya taharuki.
- Ushairi huu huwasilishwa kwa kuzingatia mtiririko au utaratibu maalumu ambapo kuna mwanzo, kati au ufaraguzi zaidi wa ujumbe na hitimisho.
- Mawazo ya mshairi, iwapo ni ya kichangamano, yanaweza kusawiriwa na kuwasilishwa kwa kina (shairi refu).
- Mwendo, ridhimu na mahadhi hudhibitiwa katika uwasilishaji wa shairi.
- Uwasilishaji wa shairi hujenga uhusiano mkubwa kati ya mtunzi na hadhira.
- Utunzi na ufaraguzi wa mawazo katika ushairi hupata mwelekeo mwafaka kutokana na methali zinazotumika.
- Mfumo wa mizani na urari wa vina huweza kubadilika kutegemeana na uelekezi wa methali zinazotumika.
- Utunzi na uwasilishaji wa ushairi wa methali zaidi ya moja huzingatia fomula maalumu.

Kwa kuzingatia mifano ya mashairi katika diwani ya *Sauti ya Dhiki*, sifa za ushairi wa *Ukimembi* zinajibaniwa zaidi katika mashairi *Zindukani* (uk. 69-72) na Shairi la *Kutendana* (uk. 89-110).

3.0 Umuhimu wa Methali katika *Ukimembi*

3.1 Methali kama Kichocheo cha Kuibulia na Kuwasilishia Maudhui

Ujumbe unaowasilishwa katika shairi la kujibizana unahitaji kufasiriwa na kufafanuliwa kwa kuzingatia changamoto (Taz. § 2.0). Kinachobainika hapa ni kwamba, methali hizo nne zinashirikiana katika kuibulia na kuendeleza zaidi ujumbe ambao unawasilishwa. Kwa mfano, mzozano baina ya wahusika Mwanaume na Mwanamke umepitia matukio mbalimbali hadi kufikia hali yake ya wakati huo. Hiyo ndiyo sababu ya msingi inayofanya mashairi kutumia methali zaidi ya moja ambapo kila moja imeshikilia nafasi muhimu katika msuko na ubainishaji wa matukio. Katika methali ya nne ambayo ni ya mwisho, mshairi amejipa nafasi ya kutoa suluhisho la mgogoro uliopo.

Hata hivyo, kinachotambuliwa hapa ni kwamba, ushairi huu una methali ambazo zinaweza kuainishwa kama methali ya awali, methali ya ndani na ya mwisho katika uwasilishaji iwapo mtunzi anatumia methali zaidi ya mbili (Maitaria, 2012). Ikiwa msanii ametumia methali mbili, basi ile ya kwanza inakuwa ya awali na ya pili inakuwa ya hitimisho. Mfano wa shairi ambalo limetumia methali mbili katika uwasilishaji wake ni ‘Zindukani’ katika Diwani ya *Sauti ya Dhiki* (Abdalla, 1973:69-72) ambapo msanii ametumia methali mbili; ya kwanza ni, ‘Kupanda siku ya mvuwa ...’ (Ubeti wa 13). Hata hivyo, mtunzi ameidokezea methali hiyo kwa kutumia sehemu ya awali ya methali. Methali ya pili iliyotumiwa ni ‘kingoja kusaidiwa, tutakufa masikini’ (Ubeti wa 71). Kutokana na mazingira yanayoibuliwa katika shairi ni kwamba methali hizo zimeshikilia nafasi tofautitofauti lakini hushirikiana kimtindo na kuchangiana katika uwasilishaji wa ujumbe.

Methali ya kwanza inayojitokeza huwa ni ishara inayoutanguliza ujumbe kwa kishindo ili kusaidia kujenga upeo wa juu katika shairi. Kwa mujibu wa nadharia ya fomula ya kisimulizi, mtunzi wa ushairi simulizi huuwasilisha utungo kwa ufahamu kuwa kauli teule zinazoshirikishwa hujitokeza kiawamu kama dira ya kuongoza upangaji na uwasilishaji wa mawazo ili yaweze kutiririshwa kimantiki kuanzia mwanzo hadi mwisho (Propp, 1968; Lord, 1960). Hii ni fomula pia ambayo inazingatiwa zaidi katika uwasilishaji wa tungo za ushairi wa Kiswahili. Aidha, matumizi hayo yanasaidia katika kujenga muktadha au mandhari ya kijumla katika uwasilishaji wa utungo. Mathalani, muktadha unaoibuliwa unaweza kuwa wa kihistoria au wa kijamii kulingana na anwani iliyotumika katika shairi. Kwa mantiki hiyo, mshairi hana ulazima wa kutumia anwani yenye mwelekeo wa methali. Kwa hivyo, methali inayotumiwa huwa ni kielekezi cha msingi katika utunzi na upokezi wa ujumbe katika utungo.

Kimsingi, idadi ya methali zinazotumiwa katika utunzi na uwasilishaji hutegemea idadi ya hoja au maudhui yanayosawiriwa. Katika muktadha wa matumizi hayo, methali huweza kuchukuliwa kuwa fomula ya utunzi ambapo hadhira hupata usuli wa mawazo yanayowasilishwa. Aidha, muundo wa shairi huweza kuibuliwa na kuelekezwa kupitia methali hiyo inayotumika. Jinsi ambavyo methali ya *mtu hakutupa, amfaapo mwenziye* inajitokeza mwanzoni mwa shairi la 'Kutendana', inakuwa ni kauli ya msingi katika uwasilishaji wa mawazo katika utungo. Halikadhalika, mshairi huwa makini katika uteuzi wa methali hiyo inayotumika. Methali ni ishara au matini mahususi ya lugha inayotawaliwa na inayojikita katika kanuni za kimuundo. Kisemiotiki, matumizi ya ishara za lugha sharti yahusishwe na muktadha wa ujumbe unaoibuliwa na kuwasilishwa kwa wapokezi (Eco, 1984; Scholes, 1982). Kwa hivyo, methali ya awali ndiyo huchochea zaidi hisia ya hadhira kumfanya aanze au aendelee kulisoma shairi linalowasilishwa.

3.2 Matumizi ya Methali kama Mbinu ya Kuibulia Taharuki

Kama ilivyokwihakuelezwa hapo awali, shairi linaweza kuwa na methali zaidi ya moja kutegemea idadi ya vipengele vya mawazo au hoja zinazowasilishwa. Kwa hivyo, si lazima shairi ambalo lina matumizi ya methali mbili liwe na matarajio ya uwepo wa methali ya tatu au zaidi. Mashairi ambayo hutumia methali moja kama kibwagizo kinachotiririshwa katika beti zote, huwasilisha mawazo ya kijumla. Matokeo yake ni kwamba, hadhira huwa imerahisishiwa mno katika upokezi wa ujumbe. Mifano ya mashairi hayo ni kama yale yanayopatikana katika diwani ya *Usanifu wa Ushairi*, (Snow-White, 1974). Mashairi hayo ni kama vile: 'Subira' (uk. 9), 'Alie Kaenda' (uk. 11-12), 'Mganga Hatajiganga' (uk. 55-43) na 'Umoja ni Ngome kuu' (uk.111-112). Isitoshe, mashairi hayo yametumia sehemu ya awali ya methali kuwa anwani.

Aidha, shairi linaposhirikisha methali mbili, basi ya mwanzo hujitokeza katika beti za awali na nyingine huwa ni kauli ya kuuhitimisha utungo. Kwa hiyo, endapo shairi lina methali mbili katika uwasilishaji wake, basi ile ya pili hujenga msingi wa kuendeleza mawazo yaliyoibuliwa na methali ya awali au wakati mwingine inaweza kuibua hoja mpya ambayo inachangia zaidi hoja ya awali. Fomula hiyo inajitokeza kwa uwazi kupitia methali ya *Nyege ni Kunyegezana* katika shairi la 'Kutendana' (uk. 89-110). Katika kiwango hiki, methali ya pili (au methali ambazo zinapatikana baada ya ile ya awali) husaidia katika kujenga msuko wa vitushi au mgogoro ambao unaibuliwa kitaharuki hadi kufikia kilele. Endapo mshairi ametumia methali zaidi ya moja baada ya ile ya pili, kama inavyobainika katika methali ya, *Mjinga 'mervuka mwereu umashakani* (uk. 90) basi hutenda kazi sawia na ile ya pili lakini kwa kuendeleza na kufaragua zaidi kiini cha ujumbe unaowasilishwa kabla ya ile ya mwisho.

Kadhhalika, methali ya pili au ya tatu inapotumiwa mwishoni mwa beti za mwisho huifanya hadhira kutafakari zaidi hoja muhimu zilizokwisha kuwasilishwa hapo mwanzoni. Katika mantiki hii, methali ya awali ni *Mtu hakutupa, afaapo mwenziye* na ya mwisho ni *Yaliyopita yashapita, si vyema kuyaregeza* ndizo za msingi zaidi katika uwasilishaji wa utungo huo wa shairi. Methali ya awali huwa inautanguliza ujumbe unaotarajiwa kuwasilishwa na nyingine inatamatisha mjadala wa matukio katika utungo huo. Zaidi ya hayo, methali ya pili katika muhtadha wa methali nyingine huwa inajenga msingi wa taharuki na kuusukuma mbele ujumbe unaowasilishwa.

Aidha, methali ya mwanzo au za kati husaidia katika ubainishaji wa mkondo au mwelekeo wa mawazo yanayoibuliwa. Mwelekeo unaochukuliwa na mtunzi aghalabu hujitokeza kwa uwazi zaidi katika kauli zinazopatikana katika beti za mwisho za shairi. Kwa hivyo, taharuki inayojengwa kwa hadhira inakuwa inachochewa zaidi na usaili na ufasiri wa ujumbe unaowasilishwa (Wamitila, 2002; Gibbe, 1995). Kwa kawaida shairi huwa ni fumbo kutegemea na umahiri wa mtunzi na kauli za msingi zilizotumika katika uwasilishaji wake. Isitoshe, kwa kuzingatia matumizi hayo ya methali, mshairi hataki hadhira yake isitishe usomaji wake mwanzoni au katikati, bali hujengewa hamu ili aweze kuendelea kulisoma shairi lote kwa mwendo na kwa kishindo kinachostahili. Hapa ieleweke kuwa, methali ya pili inayotumika katikati ya utungo humsaidia msanii ili kuweza kuwasilisha wazo, hoja mpya au kuendeleza na kukuza kwa makusudi mawazo ambayo tayari yamewasilishwa hapo awali (tazama methali ya pili na ya tatu katika shairi la 'Kutendana'). Kwa kutumia mifano mbalimbali inayotofautiana inasaidia au zinasaidia zaidi katika kujenga na kuendeleza mawazo yanayoibuliwa. Aghalabu, shairi linalowasilishwa kwa zaidi ya methali moja huwa ni utungo mrefu wenye beti nyingi kama vile inavyobainika katika utenzi (Knappert, 1979). Kwa mfano, shairi la 'Kutendana' lina beti 176. Kwa hivyo limesawiri kisa kirefu chenye ujumbe au maudhui changamano. Kisa hicho kinahitaji kutolewa maelezo ya kina au kujengewa ushikamano wa mawazo tofautitofauti na kuyawasilisha kwa mtiririko usiochosha.

Kwa kuwa mawazo yanayowasilishwa katika shairi la 'Kutendana' ni mengi na changamano, huenda hadhira isiweze kufuatilia kwa urahisi mtiririko huo. Kwa hivyo, mshairi huyawasilisha mawazo hayo kiawamu huku akizingatia umbuji wa kauli teule zinazoshikamanisha mawazo na kulifanya shairi liwe na mtiririko usiomchosha msomaji. Kwa mujibu wa nadharia ya fomula ya kisimulizi, mawazo yanapaswa kuwasilishwa kiawamu ili mtiririko uweze kudhibitiwa (Propp, 1968). Hii ndiyo sababu ya kuwasilisha hoja tofauti tofauti katika utungo kupitia mada ndogondogo. Msingi wa kufanikisha jambo hili ni kuihusisha methali mojawapo kuwa kielekezi cha kufaragua zaidi hoja zinazowasilishwa.

Jambo hili hurahisisha uwasilishaji, usomaji na upokezi wa ujumbe. Kwa hivyo, methali ya kati huteuliwa na hutumiwa kwa ustadi mkubwa siyo tu kama mbinu ya kuudhibiti usomaji, bali pia kama mbinu ya kuudhibiti mwendo wa kimahadhi katika uwasilishaji wa shairi.

Katika muktadha huu, methali ya kati huifanya hadhira kuwa na kipindi cha kupumua au kupata wasaa wa kuuruhusu ubongo ili utafakari mawazo yanayoibuliwa na pia kuuweka tayari kupokea mawazo mapya. Kimsingi, huu ni ustadi wa msanii katika kukuza tafakari. Mshairi huisaidia hadhira kusaili kila neno au kauli ya msingi ambayo imetumiwa katika uwasilishaji wa utungo. Mojawapo ya mbinu zilizotumika katika uelekezi huo ni methali iliyopo au zilizopo katika shairi. Methali hizo huwasilishwa kiawamu ulikuwa nguzo muhimu katika uwasilishaji wa utungo. Aidha, mshairi anaweza kutumia mshabaha wa miundo ya kauli ya methali ya awali ili kuunda mishororo katika beti za shairi.

Halidhalika, shairi la 'Kutendana' ni refu na lenye beti ambazo zinafanana au zinatofautiana kimuundo na kiumbo. Vina vya methali hizo ni tofauti tofauti, mishororo ya beti husika ina vina vinavyoshabihiana na methali husika. Hii ndiyo sababu ya kuwa na vina tofautitofauti katika beti zinazopatikana katika shairi hili. Sanjari na uwasilishaji wa utenzi, shairi hili limesawiri maudhui kwa kina na kwa uzingativu wa miundo tofautitofauti ya lugha kulingana na tajiriba, ufundi au utashi wa mtunzi. Nayo methali ya mwisho, aghalabu, imejitokeza kama kauli ya mwisho katika shairi. Hapa ieleweke kuwa, si lazima matumizi hayo ya methali yajitokeze kama kibwagizo au kiishilio.

Methali inayojitokeza mwishoni mwa shairi ina dhima ya kubainisha zaidi msimamo au mwelekeo wa mtunzi. Aidha, matumizi yake hutoa muhtasari wa ujumbe ambao tayari umewasilishwa na umefafanuliwa kwa kina katika beti zinazopatikana katika shairi kwa ujumla. Kwa mfano, methali *yaliyopita yashapita, si vyema kuyaregeza* (ubeti wa 97) imeshikilia nafasi ya nne katika shairi na ndiyo inayotoa muhtasari na kuhitimisha mgogoro. Vile vile, matumizi yake huifanya hadhira kupata ishara au dira ya mwelekeo wa kutafakari kijumla kuhusu mawazo yaliyowasilishwa, hasa kwa kuyapatanisha na tajiriba ya maisha katika jamii. Kwa njia hii, mawazo ya mtunzi hubaki na kuacha athari kubwa katika akili ya msomaji wa shairi.

4.0 Hitimisho

Katika uchanganuzi wa baadhi ya mashairi ya diwani ya *Sauti ya Dhiki* imebainishwa kuwa methali zina nafasi muhimu katika utunzi na uwasilishaji wa ushairi wa Kiswahili. Matumizi ya methali yanaweza kuwa dira ya kumwelekeza mtunzi katika kushirikisha kauli nyinginezo katika kuunda shairi lake na vilevile

kuwa mbinu au fomula ya kuwasilisha ujumbe unaokusudiwa. Fomula ya matumizi ya methali nyingi inaweza kutumika katika kuwasilisha maudhui yanayoibuliwa, miundo, maumbo na mitindo ya utunzi. Vipengele vya utamaduni wa jamii vinaweza kurejelewa katika ufasiri wa ujumbe unaowasilishwa. Aidha, matumizi ya methali zaidi ya moja katika uwasilishaji huweza kutumiwa kama mizani ya kubainisha umahiri na uhodari wa watunzi wa ushairi wa Kiswahili. Halikadhalika, kuna uwezekano wa methali kutumiwa kama mbinu ya kuhakiki viwango vya umbuji au ubunifu wa watunzi; wale waliobobea zaidi na wale ambao bado ni wanagenzi au wanachipukia katika mbinu za uwasilishaji katika ushairi.

Marejeo

- Abdalla, A. (1973). *Sauti ya Dhiki*. Nairobi. Oxford University Press.
- Abdalla, A. (1973). "Ushairi wa Kiswahili na Uhuishwe Usiuliwe", katika *Zinduko*. Dar es Salaam: TUKI.
- Babusa, H. O. (2005). "Vigezo badilia kuhusu uanishaji wa Mashairi ya Kiswahili", Tasnifu ya M. A. (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Eco, U. (1976): (1984). *Semiotics and the Philosophy of Language*. London: Macmillan Press Limited.
- Gesero, W. C. (2009). *Methali za Kiswahili Afrika Mashariki na Kati*. Dar es Salaam: Absit Co.
- Gibbe, A. G. (1978). "Fasihi na Jamii: Baadhi ya Washairi wa Kiswahili 1960-77", katika *KISWAHILI JUZUU 48/1* Dar es Salaam: TUKI.
- _____ (1990). "Ufumbaji katika Ushairi wa Kiswahili", katika Gibbe, A. G. (Mh.) *Jarida la KISWAHILI, JUZUU 1*. Dar es Salaam: Education Services Centre.
- _____ (1998). "Sajili ya Ushairi", katika Gibbe, A. G. (Mh.), *Mwongozo wa Ushairi Na. 1. Mashairi ya Taria*. Eldoret: SEKUKI.
- Imbosa, R. (1990). "Jazanda katika Ushairi wa Muyaka", Tasnifu ya M.A. (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Khatib, M. S. (1999). "Tamathali za Usemi", katika *MULIKA Na. 25*. Dar es Salaam: TUKI.
- King'ei, G. K. na A. Kemoli, (2001). *Taaluma za Ushairi*. Nairobi: Acacia Stantex Publishers.
- King'ei, G. K. na C. M Kisovi (2005). *Msingi wa Fasihi Simulizi*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.
- Kisia, A. na B. Mwarandani (2007). *Uketo wa Ushairi kwa Shule za Upili Ukijumlisha Utungo wa Diwani Yetu*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.
- Knappert, J. (1979). *Four Centuries of Swahili Verse: A Literary History and Anthology*. London: Heinemann.
- Kunemah, A.S.K. (2008). *Misemo na Methali katika Ushairi*. Dar es Salaam: TUKI.
- Ligami, P. na S. Barasa, (2001). "Tahakiki ya Methali za Kiswahili", katika Njogu, K., Momanyi, C. na Mathooko, M. (Wah.) *Fasihi Simulizi ya Kiswahili*. Nairobi: Taweza Communications.
- Lord, A.B. (1960). *The Singer of Tales*. Cambridge: Harvard University Press.
- Maitaria, J. N. (2012). "Uainishaji wa Ushairi wa Kiswahili: Dhima ya Methali". Tasnifu ya PhD (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Masinde, E. (2003). "Ushairi wa Kiswahili Maendeleo na Mabadiliko ya Maudhui". Tasnifu ya PhD, (Haijachapishwa) Chuo Kikuu cha Kenyatta.
- Mazrui, A. na B. K. Syambo (1992). *Uchambuzi wa Fasihi*. Nairobi. East African Educational Publishers.
- Mbughuni, P. (1978). "From Oral to Written Literature: The Politicization of Kiswahili Literature". Tasnifu ya PhD, (Haijachapishwa) Bloomington. Indiana University.
- Mohamed, S. A. (2002). *Jicho la Ndani*. Nairobi: Longhorn Publishers (K) Ltd.

- Momanyi, C. (1988). "Ushairi wa Mwanamke Muislamu katika Jamii ya Waswahili kama inavyobainika katika Ushairi wa Kiswahili", Tasnifu ya PhD. (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Kenyatta..
- Mulokozi, M. M. na S. Kitogo (Wah): (2007). *Mithali na Mifano ya Kiswahili – Shaaban Robert*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mulokozi, M.M. na T.S.Y. Sengo (1995). *History of Kiswahili Poetry*. Dar es Salaam: Institute of Kiswahili Research.
- Ndungo, C. (1998). "Image of Women in African Oral Literature: A Case of Gikuyu and Swahili Proverbs". Tasnifu ya PhD, (Haijachapishwa) Chuo Kikuu cha Kenyatta.)
- Njogu, K. (1993). "Dialogic Poetry: Contestation and Social Challenge in East African Poetic Genres" Tasnifu ya PhD. Chuo Kikuu cha Yale. (Haijachapishwa)
- Propp, V. (1968). *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Scholes, R. (1982). *Semiotics and Interpretation*. New Haven: Yale University Press.
- Senkoro, F. E. M. K. (2011). *Fasihi: Mfulilizo wa Lugha na Fasihi, Kitabu cha Kwanza*. Dar es Salaam. KAUTTU Ltd.
- Senkoro, F. E. M. K. (1988). *Ushairi, Nadharia na Tahakiki*. Dar es Salaam. Dar es Salaam University Press.
- Snow-White, K. H. A. (1974). *Usanifu wa Ushairi*. Nairobi. East African Literature Bureau.
- Wamitila, K.W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi: Msingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.